

PILINSZKI ATTILA, BÉRES ORSOLYA,
SIPOS B. BERNADETT, ITTZÉS GÁBOR

MIT ÉRTÉKELNEK A SZOCIÁLIS MUNKÁSOK?

Mesterképzésben részt vevő szociális munkások
értékrendjének sajátosságai*

Kutatásunkban szociális munka mesterképzésben részt vevő hallgatók értékrendszerét vizsgáltuk. A hallgatókkal ($N=247$) felvett Rokeach-értékskála eredményeit egy országos reprezentatív vizsgálat felsőfokú végzettséggel rendelkezők almintájával ($N=173$) vetettük össze. Az értékskálában szereplő 18 cél- és 18 eszközérték rangsorát és átlagait elemezve azokat az értékeket kerestük, amelyek a szociális munkásokra inkább jellemzők, és egyfajta szakmaspecifikus értéknek tekinthetünk rájuk. A 36 érték több mint egyharmadánál tapasztaltunk szignifikáns különbséget a szociálismunkás-hallgatók és az országos minta felsőfokú végzettségű megkérdezettjei között. Várakozásainknak megfelelően nagy különbséget találtunk az *Előítéletektől mentes* értéknél. Eredményeink alapján arra következtethetünk, hogy a szociális munkások értékrendjében vezető szerepet töltenek be a belső és a kapcsolati értékek, míg az anyagi és élvezeti értékek inkább háttérbe szorulnak. A normatív szakmai értékek hatása elsősorban az eszközértékekben tükröződik. Az előítéletmentesség meghatározó szerepe mellett a professzionális segítségértékek emelkednek ki.

Bevezetés – személyes és szakmai értékek

A szociális munka értékorientáltsága és érték meghatározottsága megkérdőjelezhetetlen. A különböző döntési helyzetek kapcsán a szociális munkás olyan értékterben gyakorolja hivatását, ahol személyes, szakmai – sőt az esetlegesen felmerülő politikai – értékeket is figyelembe kell vennie, valamint tekintettel kell lennie a kliens – sokszor eltérő – értékrendjére.

Andorka (2000) az értékek alatt olyan kulturális alapelveket ért, amelyek kifejezik azt, hogy egy adott társadalom mit tart kívánatosnak és fontosnak, jónak

* Köszönjük Füstös László (PPKE, BCE) segítségét, aki az ESS R4 kiegészítő Rokeach-felvételének adatait másodelemzésre rendelkezésünkre bocsátotta.

vagy rossznak. Így az értékek, amelyek a tapasztalatból származó és történetileg kialakult koncepciók, háttérrel adnak a viselkedési minták szervezéséhez és strukturálásához (Reamer 1995). Az értékek alapján ítélünk meg magatartást, tevékenységet, tervezést, döntést, megvalósítást. Azt, hogy mi helyes vagy mi helytelen, a viszonyítási rendszerben értékeink alapján döntjük el. Az értékek egyéni cselekvéseket határoznak meg, amelyek hatással vannak mind a szűkebb, mind a tágabb társadalmi közegre. Az érték tehát „*az a szervező közeg, amely hatékonyan irányítja az emberi magatartást*” (Füstös–Szokolczai 1994: 57). Az imént idézett néhány értékdefiniációt egyenértékűnek tartjuk, és tanulmányunkban mi is olyan kulturális alapelvekként, koncepciókként tekintünk az értékekre, amelyek az egyén viszonyítási rendszerében egyfajta irányítúszerepet töltenek be, és együttesen az emberi ítéletalkotás és cselekvés szervező közegét adják.

Az elmúlt fél évszázad értékutatásainak egyik legjelentősebb alakja Milton Rokeach amerikai szociálpszichológus, aki az 1960-as évek elejétől kezdődően kifejlesztett egy könnyen kezelhető vizsgálati módszert, amely azóta is az egyik legnépszerűbb és nemzetközileg is gyakran használt teszt. Háttérben az az alapvetés áll, hogy viszonylag kevés érték szolgál belső referenciapontként, az egyének közötti különbség ezen értékek fontossági sorrendjéből adódik. Az ekképpen kirajzolódó értékrend alapján alakítjuk véleményünket és cselekedeteinket. Az így kidolgozott értékskála tehát a meghatározó értékekre és értékválasztásokra vonatkozik. 18 cél- és 18 eszközértékből áll, amelyek a legalapvetőbb értékorientációkat képviselik, és a teljes értékteret igyekeznek megragadni. A célértékek (terminális) az optimális életcélra és végállapotra vonatkoznak, míg az eszközértékek (instrumentális) a célok megvalósításához szükséges legfontosabb viselkedési mintázatokat, a célhoz vezető utat definiálják. A teszt kitöltésekor a válaszadónak külön kell rangsorolnia a 18 cél- és külön a 18 eszközértéket, annak megfelelően, milyen fontos szerepet játszanak ezek az értékek életükben (Rokeach 1979). A mérőeszköz magyarországi adaptációja Hankiss Elemér vezetésével rövid időn belül megtörtént (Hankiss 1977, Hankiss et al. 1983).

Más szakmákhoz hasonlóan a szociális munkának is vannak olyan alapvető értékei, amelyek a különböző szakmai iránymutatásokban (etikai kódexek, szakmai irányelvek és állásfoglalások) is hangsúlyosan megfogalmazódnak. A magyar *Szociális Munka Etikai Kódexe* például kiemelt alapelvként hangsúlyozza minden ember méltóságát, értékét, jogait, illetve hátrányos megkülönböztetése nélküli munkavégzést a szociális munkások számára (Szociális Szakmai Szövetség 2011). A szociális munka amerikai etikai kódexében a szakma értékei között kiemelten jelenik meg a társadalmi igazságosság (*social justice*), az emberi kapcsolatok fontossága (*importance of human relationships*) és a tisztesség (*integrity*) (National Association of Social Workers 2008). A szociális munkások nemzetközi szövetségének kódexe (International Fellowship of Social Workers 2004) a teljesség igénye nélkül az alábbi értékeket említi szakmai értékeként: az emberrel vele született értékei, méltósága, jogai; diszkrimináció, elnyomás, előítélet, stigmatizáció,

igazságtalanságmentes gyakorlat; az egyén (csoport, közösség) önrendelkezési jogának tisztelete.

A normatív megközelítés mellett kiemelten fontos a szakmai értékek empirikus mérése. Ralph Pumphrey vizsgálatában megkísérelt egy teljes listát adni a szociális munka értékeiről, ami végül 150 érték felsorolásához vezetett (Neudecker 1980). Egy ilyen részletességű lista azonban kutatási célra hossza miatt nem használható. Hayes és Varley (1965) tanulmányában Allport értékorientációira támaszkodva hat típust különböztetett meg.¹ Azt találták, hogy a szociális munkások személyes értékorientációja különbözik az átlagpopulációtól. A legjellemzőbb a kapcsolatokat nagyra értékelő típus volt a szociális munkások körében, magas értéket mutattak a szociális motívumokban, és alacsony volt a pontszámuk a gazdasági motívumokban. Hasonló eredményre jutott Szerencsi (2011) is Békés megyei szociálismunkás-hallgatók értékeinek és életcéljainak vizsgálata során. Rámutatott, hogy a kapcsolatokra vonatkozó értékek (család, barátok, emberi kapcsolatok) meghatározó elsőbbséget élveznek mind az anyagi, szakmai (jól kereső állás, anyagi jólét, szakmai elismertség, tanulás), mind a „hedonista” (szórakozás, rekreáció) értékekkel szemben. Bemutatja továbbá, hogy a személyes értékrend igazodik az életkori sajátosságokhoz (pl. család, illetve barátok szerepe).

A McCleod és Meyer (1967) által fejlesztett mérőeszköz a puritán értékekkel veti össze a szociális munka értékeit, s így tíz egymással ellentétben álló értékpárt vizsgál. A felmérés szerint a szociális munkások nem különböztek egymástól a vizsgált demográfiai változók mentén, azonban szignifikáns különbség mutatkozott az általános iskolában oktató pedagógusok és a szociális munkások között. Eredményeik arra utalnak, hogy a szakmai értékek, a szakmához tartozás összefüggést mutat a személyes értékrenddel is. Többen felhívták a figyelmet arra is, hogy a szakmai értékek nem pusztán kapcsolatban állnak a személyes értékekkel, hanem azoknak egy részhalmozat képezik (Neudecker 1980, Posey 1978). Rokeach értékskáláját használva Posey (1978) abból indult ki, hogy limitált számú érték rangsorolásával leírható bármely személy értékrendszere, és a szociális munka értékei a személyes értékrend részét képezik.

Mindezek fényében a korábbi felvetést követve azt vizsgáljuk, hogy a személyes értékrenden belül elkülönül-e egy olyan értékcsoport, amely a szociális munka szakmai értékeiként írható le, illetve tükröződik-e a személyes értékrendben a szociális munka mint szakmai identitás hatása. Kétségtelen, hogy az értékrendbeli sajátossághoz hozzájárulhat egyfajta szelekciós hatás (a szociális munka alapszakot választók értékei különbözhetnek a más szakma iránt érdeklődőkéitől), ennek a tényezőnek az elkülönítésére azonban itt nincs lehetőségünk. Tanulmá-

¹ (1) Teoretikus személy (elsődleges érték az igazság feltárása); (2) gazdasági egyén (hasznosság felé törekszik); (3) esztétikus egyén (a formát és a szépséget keresi); (4) szociális személy (nagyra értékeli a kapcsolatokat és az emberek szeretetét); (5) politikai egyén (elsődlegesen a hatalomban érdekelt); (6) vallásos személy (az egységet [*unity*] értékeli a legmagasabbra).

nyunkban a szociális munkások és a magyar átlagpopuláció értékrendbeli eltéréseire fókuszálunk.

Fő kutatási célkitűzésünk tehát, hogy a mesterképzésben részt vevő szociális munkások és a magyar lakosság felsőfokú végzettségű részpopulációjának értékrendjét összevetve azonosítsunk olyan értékeket és értékrendbeli mintázatokat, amelyek a személyes értékrenden belül a szakma értékeit tükrözik. A szociális munkások körében végzett korábbi kutatások eredményei (Hayes–Varley 1965, Neudecker 1980, Posey 1978, Szerencsi 2011) alapján azt feltételezzük, hogy a kapcsolatokra vonatkozó értékek (*Igazi barátság, Igazi szerelem, Családi biztonság*) és a szociális munka alapelveihez és gyakorlatához köthető értékek (*Előítéletektől mentes, Egyenlőség, Emberi önérzet, Felelősségteljes*) fontosabbak a szakma képviselői, mint más felsőfokú végzettségűek számára. Feltételezzük továbbá, hogy az anyagi-hedonista értékek (*Anyagi jólét, Kellemes, élvezetes élet, Érdekes, változatos élet*) kevésbé fontosak a szociális munkások, mint a vizsgált átlaglakosság körében.

A kutatás és a minta bemutatása

Az elemzés során egy szociális munkásokból álló mintát és egy országos reprezentatív adatfelvétel eredményeit vetjük össze. Az értékrendszer feltérképezésére mérőeszközként a Rokeach-értékskálát elméleti és pragmatikus okok miatt választottuk. Az értékskála alkotója és alkalmazói szerint a teszt a teljes értékerteret reprezentálja, így jól kimutathatók az értékrenden belül a szociális munkásokra jellemző értékek. Az elméleti megfontoláson túl a teszt gyakorlati alkalmazhatóságát mutatja, hogy számos nemzetközi és hazai értékutatásban bevált eszközzé vált. Továbbá szociális munkások értékrendjére vonatkozó külföldi kutatásokban (Neudecker 1980) szintén használták az értékskálát, így lehetőséget teremt ezek eredményeivel való összevetésre is.

Kérdőívünkkel a szociális munka mesterképzés² évfolyamainak (2008–2013) hallgatóit kerestük meg a tanulmányuk kezdetekor. A kiosztott közel 280 kérdőív közül 247 volt értékelhető, a többi adathiány vagy következetlenség miatt kizártuk a vizsgálatból. A különböző Rokeach-értékváltozókat és az évfolyamok csoportjait varianciaanalízis eszközével összevetve az első öt évfolyam hallgatói egyértelműen homogén csoportot képeznek (egyik változó esetében sem találtunk szignifikáns különbséget), a 2013-as évfolyamon a 36 értékből pedig mindössze három (*Hatékony, Jókedélyű, Szeretettel teljes*) esetében tapasztaltunk szignifikáns eltérést a többi évfolyamtól. Ez alapot ad arra, hogy a hat almintát egy csoportként vonjuk be az elemzésbe.

Az országos lakosságra vonatkozó adatok az Európai Társadalmi Felmérés (*European Social Survey*, ESS) 4. hullámának adatfelvételéből (2008) származnak.

² Semmelweis Egyetem Egészségügyi Közszolgálati Kar Mentálhigiéné Intézet

Az ESS kétévente felvett keresztmetszeti kutatássorozat, amelyben több mint 30 ország vesz részt. Az ESS R4 magyar mintája nemre és korra vonatkozóan reprezentatív. A minta elemszáma 3002 fő, azonban a Rokeach-értékskála csak egy kisebb (a reprezentativitás feltételeinek szintén megfelelő) almintán került lekérdezésre ($N=1155$). Az adatok elemzését SPSS 21.0 szoftverrel végeztük.

A szociális munkások és az országos minta közötti legszembetűnőbb különbség az iskolai végzettség mentén alakul ki. Ez természetes, hiszen a mesterképzésbe lépés feltétele a legalább főiskolai/BA végzettség. Az elemzés során ezért a szociális munkások adatait az országos minta felsőfokú végzettségű válaszadóinak (továbbiakban: felsőfokú almintá) adataival vetettük össze (1. táblázat).

1. táblázat: A minta főbb jellemzői (%)

Jellemző	Szociális munkások $N=247$	Magyar lakosság (ESS) $N=1155$	Felsőfokú almintá (ESS) $N=173$
Nem (nő)	84	54,1	62,4
Iskolai végzettség			
általános iskola	–	38,2	–
szakmunkás	–	21,6	–
érettségi	–	25,2	–
felsőfokú	100	15,0	100
Településtípus			
Budapest	32,0	9,8	22,5
megyeszékhely	16,4	17,0	23,1
egyéb város	34,9	35,9	35,3
község	16,7	37,3	19,1
Életkor			
30 év alatt	31,9	24,8	16,2
31–40 év	25,7	17,3	19,1
41–50 év	34,1	13,9	18,5
51–60 év	8,3	17,9	19,7
60 év felett	–	26,0	26,6

A szociális munkás válaszadók 16 százaléka férfi, ami hozzávetőlegesen tükrözi a szociális szférában dolgozó férfiak arányát. Korábbi kutatások is hasonló adatokról számolnak be (Horváth–Lévai 1996). Az országos mintában is magasabb a felsőfokú végzettségűek között a nők aránya, de a szociális munkások mintájában ez még inkább érvényesül. Településtípus tekintetében a szociális munkások körében felülreprezentáltak a fővárosiak, a teljes lakossághoz viszonyítva a köz-

ségben élők rovására, a felsőfokú almintához viszonyítva viszont a megyeszékhelyen élők rovására. Az egyéb városban élők tekintetében (1/3 fölötti arány) mindhárom minta megegyezik, míg a megyeszékhelyen élők arányában a szociális-munkás-minta a teljes országos lakossághoz, a községben élők arányában viszont a felsőfokú almintához áll közel. Életkor szerint a szociális munkások a fiatalabb (aktív) korosztályokat képviselik: több mint 90 százalékuk 50 év alatti, míg az országos mintának közel fele idősebb, mint 50 éves. Mivel ezek a demográfiai változók befolyásolják az értékpreferenciákat, szükséges a hatásuk kontrollálása. Ezért az elemzéseket többszemponos varianciaelemzéssel³ végeztük, amelyben nemre, korra, településtípusra kontrolláltuk az eredményeket.⁴

Eredmények

Elemzésünk során a szociális munkások és az országos minta felsőfokú végzettségű válaszadói értékrendjének hasonlóságait és eltéréseit vetettük össze. Többszemponos varianciaanalízissel vizsgáltuk a két csoport közötti eltéréseket, figyelembe vettük továbbá a Rokeach-értékekre adott rangorszámokat is (lásd a *Függelék* F1. táblázatát).

A 18 célérték között hat olyan érték található, ahol a két minta értékválasztása szignifikánsan eltér egymástól (*2. táblázat*). A szociális munkások fontosabbnak tartják az *Emberi önérzet* [$F(1; 377) = 10,74; p < 0,01$], a *Belső harmónia* [$F(1; 377) = 9,789; p < 0,01$] és *Az elvégzett munka öröme* [$F(1; 377) = 4,01; p < 0,05$] értékeket. A rangsorbeli különbségeket tekintve az *Emberi önérzet*nél négy hely, a másik két értéknél két hely eltérést találunk a minták között. A szociális munkások értékrendjében a felsőfokú almintához képest hátrébb kerül az *Anyagi jólét* [$F(1; 377) = 20,34; p < 0,01$], a *Kellemes, élvezetes élet* [$F(1; 377) = 7,572; p < 0,01$] és *A szépség világa* [$F(1; 377) = 23,877; p < 0,01$]. Mind a 36 értéket figyelembe véve az *Anyagi jólét* esetén tapasztaljuk a legnagyobb rangsorbeli különbséget (kilenc hely) a két minta között. A másik két értéknél egyhelynyi eltérés van csak a szociális munkások és a felsőfokú almintá válaszádi között.

A többi 12 célértékeknél nem figyelhető meg szignifikáns különbség a két minta között. Ezek között hat olyan érték (*Béke, Igazi barátság, Igazi szerelem, Szabadság, Társadalmi megbecsülés, Üdvözülés*) található, ahol két-három hely közötti rangsoreltérés mutatkozik. A rangsorbeli eltérést illetően öt értéknél (*Boldogság, Bölcsesség, Egyenlőség, Érdekes, változatos élet, A haza biztonsága*) egy hely

³ A többszemponos varianciaanalízis több faktornak a függő változóra gyakorolt hatását vizsgálja az egyes csoportok átlagainak összevetésével. Kiindulópontja az F-próba, ami a csoportok közötti varianciát veti össze a random ingadozást leíró csoportokon belüli varianciával. Az elemzés során az F-statisztika értékeit közöljük a szignifikanciaszint (p) megadásával.

⁴ Mivel a felsőfokú végzettségűek almintájával vetettük össze a szociális munkások adatait, az iskolai végzettség nem került a kontrollváltozók közé.

különbség mutatkozik. A *Családi biztonság* mindkét vizsgált minta esetében az első helyen szerepel az értékek rangsorában.

2. táblázat: Célértékek átlagai és rangsorai

Célérték	Átlag		Rangsor	
	Szociális munkás	Országos minta (felsőfokú)	Szociális munkás	Országos minta (felsőfokú)
<i>Anyagi jólét</i>	11,89	8,46***	15	6
<i>Béke</i>	8,12	6,66	6	3
<i>Boldogság</i>	6,24	6,03	3	2
<i>Bölcsesség</i>	8,34	9,57	7	8
<i>Belső harmónia</i>	4,40	7,18***	2	4
<i>Családi biztonság</i>	3,24	4,26	1	1
<i>Egyenlőség</i>	11,57	10,98	13	14
<i>Az elvégzett munka öröme</i>	9,10	10,15**	9	11
<i>Emberi önérzet</i>	7,29	9,85***	5	9
<i>Érdekes, változatos élet</i>	11,71	10,78	14	13
<i>A haza biztonsága</i>	10,73	10,01	11	10
<i>Igazi barátság</i>	8,34	7,87	8	5
<i>Igazi szerelem</i>	6,86	8,59	4	7
<i>Kellemes, élvezetes élet</i>	14,06	11,78***	17	16
<i>Szabadság</i>	9,10	10,18	10	12
<i>A szépség világa</i>	15,51	12,81***	18	17
<i>Társadalmi megbecsülés</i>	11,42	11,26	12	15
<i>Üdvözülés</i>	13,03	14,52	16	18

** $p < 0,05$; *** $p < 0,01$

Az eszközértékeket vizsgálva hét olyan értéket találtunk, ahol a szociális munkások értékválasztása szignifikánsan eltér a felsőfokú almintáétól (3. táblázat). A szociális munkások értékrendjében előkelőbb helyet foglal el az *Előítéletektől mentes* [$F(1; 376) = 13,835$; $p < 0,01$], az *Alkotó szellemű* [$F(1; 376) = 7,269$; $p < 0,01$], a *Hatékony* [$F(1; 377) = 9,69$; $p < 0,01$] és a *Logikus gondolkodású* [$F(1; 376) = 3,915$; $p < 0,05$] érték, mint az országos minta felsőfokú végzettségű megkérdezettjeinél. A rangsorbeli különbségeket tekintve is jelentős eltérést mutat az első három érték (*Előítéletektől mentes* és *Alkotó szellemű* – hét hely; *Hatékony* – öt hely), a *Logikus gondolkodású* esetében pedig kéthelynyi különbséget tapasztalunk.

3. táblázat: Eszközértékek átlagai és rangsorai

Eszközérték	Átlag		Rangsor	
	Szociális munkás	Országos minta (felsőfokú)	Szociális munkás	Országos minta (felsőfokú)
<i>Alkotó szellemű</i>	8,06	10,19***	6	13
<i>Bátor, gerinces</i>	8,30	8,47	8	4
<i>Előítéletektől mentes</i>	7,07	9,86***	4	11
<i>Engedelmes</i>	13,54	11,50	17	17
<i>Értelmes</i>	5,78	7,06	2	3
<i>Fegyelmezett</i>	9,42	9,13	11	7
<i>Felelősségteljes</i>	5,54	6,73	1	1
<i>Hatékony</i>	8,37	10,94***	9	14
<i>Jókedélyű</i>	10,65	9,47	12	10
<i>Logikus gondolkodású</i>	8,21	9,45**	7	9
<i>Megbocsátó</i>	12,02	11,03	14	16
<i>Önálló</i>	9,15	8,62	10	5
<i>Segítőképz</i>	7,97	9,12	5	6
<i>Szavahihető</i>	6,10	6,95	3	2
<i>Szeretettel teljes</i>	10,74	9,14***	13	8
<i>Tiszta</i>	13,73	10,00***	18	12
<i>Törekvő</i>	13,01	12,32	15	18
<i>Udvarias</i>	13,19	10,97**	16	15

** $p < 0,05$; *** $p < 0,01$

Szignifikáns különbséget mutató értékek továbbá a *Tiszta* [$F(1; 376) = 16,72$; $p < 0,01$], a *Szeretettel teljes* [$F(1; 377) = 7,276$; $p < 0,01$] és az *Udvarias* [$F(1; 376) = 6,379$; $p < 0,05$], amely értékek fontosabbnak bizonyultak az országos minta felsőfokú végzettségű válaszadóinál. A rangsorkülönbségek is tükrözik az F-értékekben megmutató eltérést: a *Tiszta* (hat hely) és a *Szeretettel teljes* (öt hely) esetében nagyobb különbség mutatkozik, az *Udvariasnál* viszont csak egyhelynyi eltérést láthatunk.

A többi 11 eszközérték esetében nem tapasztalható szignifikáns eltérés a két mintán. Kiemelendő az *Önálló*, ahol 5 hely eltérés figyelhető meg, bár az abszolút pontszámbeli különbség kicsi (0,53). Az országos felsőfokú almintán a rangsor első harmadában (5. helyen), míg a szociális munkások esetében a 10. helyen található ez az érték. Hasonlóképp mozog az érték rangsorban a négy hely eltérést mutató *Bátor, gerinces* és a *Fegyelmezett*. Mindkét érték a felsőfokú almintán a válaszadóinál fontosabb. Két-három hely különbség látható a *Jókedélyű*, a *Megbo-*

csátó és a *Törekvő* értékeknél. Az előbbit az országos minta felsőfokú almintájának válaszadói, míg az utóbbi kettőt a szociális munkás válaszadók sorolták előbbre. Egy hely eltérést az *Értelmes*, *Segítőképző* és *Szavahihető* értékeknél találtunk. Azonos, első helyre rangsorolták a *Felelősségteljes* itemet. Valamennyi érték a rangsor első harmadában helyezkedik el, a *Felelősségteljes*, *Értelmes* és *Szavahihető* pedig – a belső sorrend apró eltéréseivel – mindkét listán az első három helyen áll. Végül ugyancsak azonos (17.) helyre került a lista végén az *Engedelmes* érték is.

Megbeszélés

Elemzésünkben azt a kérdést vizsgáltuk, hogy a szociális munkások és az országos felsőfokú almintá válaszadói között milyen különbségek figyelhetők meg az értékválasztásuk tekintetében. A célértékeket és az eszközértékeket külön-külön elemezve megállapíthatjuk, hogy számos érték esetében találunk jelentős különbséget a két minta között. Első lépésként az irodalom alapján megfogalmazott feltevéseinkre reflektálunk, majd az értékrendbeli szignifikáns eltéréseket tárgyaljuk a háttérükben meghúzódó lehetséges okokkal.

A kapcsolatokra vonatkozó értékekkel összefüggő feltevésünket, miszerint a szociális munkások ezeket fontosabbnak tartják, az eredményeink nem igazolják. Egyik érték esetében sem találtunk szignifikáns kapcsolatot. A *Családi biztonságot* mindkét minta válaszadói az első helyre sorolták. Az 1978–2008 között eltelt 30 évet vizsgálva Füstös és Szalma (2010) azt találta, hogy a magyar társadalom tagjainak értékrendjében növekedett a *Családi biztonság* fontossága, ami részben magyarázhatja a statisztikai szignifikancia hiányát. Az *Igazi szerelem* értéket a szociális munkások valamivel előbbre sorolják, az *Igazi barátság* viszont a felsőfokú almintá válaszadói számára fontosabb, azonban statisztikailag egyik sem tekinthető jelentős különbségnek. Az abszolút pontszámbeli eltérés az első esetben 1,7 pont a szociális munkások javára, a második esetben viszont mindössze 0,5 pont a hátrányuk. Ezek a célértékek mindkét vizsgált csoportnál a rangsor első felében kapnak helyet. Összességében tehát a kapcsolati értékek relatív fontosságára vonatkozó hipotézisünk nem igazolódott. Bár a kapcsolatokra vonatkozó értékeknél nem találtunk szignifikáns különbséget a szociális munkások és a felsőfokú almintá között, fontos kiemelni, hogy ezek az értékek meghatározóak a szociális munkások számára. Ez összhangban van a korábbi kutatások eredményével (Szerencsi 2011).

A szociális munka alapelveihez köthetőnek ítélt értékek közül az eredmények két esetben mutattak kapcsolódást a szakmához. Az *Emberi önérték* célérték és az *Előítéletektől mentes* eszközérték szignifikánsan előbbre helyezkednek el a szociális munkások értékrendjében, mint az országos felsőfokú almintá válaszadóiéban. Ezek tehát a szakmához köthető értékeknek látszanak. Az *Egyenlőség* és a *Felelősségteljes* értékek esetében nincs jelentős különbség a vizsgált csoportok

értékválasztása között, a *Felelősségteljes* mindkét csoport esetében az eszközértékek listavezetője, és abszolút pontszám szerint a szociális munkások 1,2 ponttal magasabbra értékelték. A szakmai értékekre vonatkozó hipotézisünk tehát részben igazolódott.

Az anyagi-hedonista értékek közül a szociális munkások – várakozásunknak megfelelően – mindegyiket hátrébb sorolták, mint az országos minta felsőfokú végzettségű válaszadói. Amint már utaltunk rá, a legnagyobb rangsorbeli különbség az *Anyagi jólét* esetében mutatkozott: a felsőfokú almintában az értékek első harmadában, a szociális munkások mintájában pedig az utolsó harmadában foglal helyet. A *Kellemes, élvezetes élet* és az *Érdekes, változatos élet* értékeket szintén az országos minta válaszadói tartották fontosabbnak, azonban ezeknél csak egy hely különbség volt a két minta között, és csak a *Kellemes, élvezetes élet* esetén beszélhetünk szignifikáns különbségről.

Azokat az értékeket, amelyeknél statisztikailag jelentős eltérést találtunk a minták között, két csoportba sorolhatjuk aszerint, hogy a szociális munkások fontosabbnak vagy kevésbé fontosnak tartják-e őket, mint az átlagpopuláció (4. táblázat). A lehetséges magyarázatokat megfontolva azonban mindkét kategórián belül meg kell különböztetnünk azokat az értékeket, amelyek kiválasztására a szociális munka közvetlen, illetve áttételes hatással lehet.

4. táblázat: Szignifikánsan különböző értékek fontossága az egyes almintákon (átlagpontszámok különbsége alapján)

Értékek	Szociálismunkás-hallgatók által fontosabbnak tartott értékek	A felsőfokú al minta válaszadói által fontosabbnak tartott értékek
Célértékek	Belső harmónia (2,78) Emberi önérzet (2,56) Az elvégzett munka öröme (1,05)	Anyagi jólét (3,43) A szépség világa (2,70) Kellemes, élvezetes élet (2,28)
Eszközértékek	Előítéletektől mentes (2,79) Hatékony (2,57) Alkotó szellemű (2,13) Logikus gondolkodású (1,24)	Tiszta (3,73) Udvarias (2,22) Szeretettel teljes (1,60)

Egyértelműnek tűnik, hogy a szociális munkások által preferált értékek között az *Előítéletektől mentes* item szorosan kötődik az emberi méltóság, az ember értékének tiszteltben tartásához, valamint a hátrányos megkülönböztetés tilalmához. Láttuk, hogy ezek az alapelvek deklaráltak is megjelennek a hazai és külföldi etikai kódexekben. Annak ellenére, hogy a társadalmi berendezkedés is a diszkriminációmentesség felé mutat (pl. Egyenlő Bánásmód Hatóság létrehozása), a szociális munkások értékrendjében az országos átlagnál sokkal előkelőbb helyet foglal el az előítéletektől való mentesség.

Az átlagpopulációval szemben a második legjelentősebb különbséget az *Emberi önérzet* értéknél figyelhettük meg a szociális munkások javára. Ebben talán

még a szakma normatív értékeinek tükröződése látszik, hiszen az önérzet az ember saját értékének tudatából fakad, ami kapcsolatban lehet az ember egyetemes értékével, ez pedig szintén a szociális munka alapelvei közé tartozik. Már idézett cikkükben Füstös és Szalma (2010) megállapítja, hogy 1978–2008 között ennek az értéknek változott legkevesebbet a helye az állampolgárság értékrendjén belül. Ez szintén azt valószínűsíti, hogy a szociális munkások körében tapasztalt kiugró érték inkább közvetlen szakmai hatásra vezethető vissza.

A többi olyan érték esetében, amelyeket a szociális munkások soroltak előbbre, kevésbé tűnik egyértelműnek a szakmai identitás közvetlen hatása az értékpreferenciára. Itt – főként a célértékeknel – inkább csak áttételes hatásról beszélhetünk. A *Belső harmónia* és *Az elvégzett munka öröme* esetében a szociális munka gyakorlata során szerzett tapasztalatok és a szakma szemléletéből fakadó sajátosságok befolyásolhatják, hogy a szakma képviselőinek értékrendjében előbbre sorolódnak. Az előbbi esetében a magasabb helyezést magyarázhatja, hogy a szociális szakembereknek munkájuk során a személyiségük a munkaeszközük, így a saját belső harmóniájuknak és önismeretüknek ténylegesen nagy a jelentősége. Fontos szerepet játszik a mindennapi munka során tapasztalt, megterhelő helyzetek kezelésében és a lelki egészség megőrzésében. Az *Elvégzett munka öröme* értéknel, bár kevésbé erős összefüggésről beszélhetünk, mint az előzőeknél, magyarázat lehet az, hogy a szociális szakember munkájának eredménye kevésbé mérhető és látványos, mint egy egzaktabb szakmában (könyvelő, mérnök stb.). Így értékeesebb bárminemű pozitív változás a klienseik problémájának megoldása során, mint az említett szakmák racionálisan mérhető feladatmegoldásánál. Az is előfordulhat azonban, hogy a kapcsolat még áttételesebb, és „kompenzációs” értékmozgásról van szó. Az aktív populáció körében – egy nagyobb zavarok nélkül működő társadalomban vagy csoportban – a munkavégzéshez közvetlenül köthető célértékek (*Anyagi jólét, Az elvégzett munka öröme, Társadalmi megbecsülés*) mindegyike nem képviselhet alacsony értéket. A szociális munka szerény anyagi elismertsége és nem kiemelkedő társadalmi megbecsültsége mellett azok választják ezt a szakmát – és maradnak meg a pályán, illetve képzik magukat tovább –, akik számára az elvégzett munka öröme is motivációt és elégedettséget vált ki.

Az eszközértékek között a szociális munkások az *Alkotó szellemű*, a *Hatékony* és a *Logikus gondolkodású* értéket sorolták még jelentősen előbbre, mint az országos minta felsőfokú végzettségű válaszadói. Ezek közül legkönnyebben a *Hatékony* értelmezhető, és ez – bár nem szerepelt a hipotéziseink között – viszonylag közvetlenül kapcsolható a szociális munka gyakorlatához. A kliens és a szociális munkás egy probléma megoldására, illetve egy folyamat segítésére kötnek szerződést, ennek pedig kézenfekvő fokmérője a hatékonyság. A szociális munkás helyzete azonban ennél összetettebb, sok esetben több oldalról közvetítődnek felé elvárások, ami egyfajta teljesítménykényszer is szülhet. Kevésbé egyértelmű a szakmai identitás hatása az *Alkotó szellemű* érték kiemelkedésére, bár a klienssel való kapcsolatban az alkotó szellem nélkülözhetetlen. Akár egyénnel, akár csoportokkal, akár közösségekkel végzett szociális munkára gondolunk, a segítő

szakember egyik kulcsfontosságú jellemzője a kreatív gondolkodás, a találékony problémamegoldás. A harmadik szignifikánsan előbbre sorolt eszközérték, a *Logikus gondolkodású* esetében hasonló megfontolás teremthet kapcsolatot a szakmai háttérrel, de a hatás kétségtelenül még áttételesebb.

A szignifikáns különbséget mutató értékek másik nagy csoportja, amelyeket a felsőfokú végzettségű átlagpopulációnál kevésbé tartanak fontosnak a szociális szakemberek. Egyértelműnek tűnik a szakmai identitás hatása az *Anyagi jólét* és a *Kellemes élvezetes élet* értékek háttérbe szorulására. Ez az etikai kódexekben (pl. National Association of Social Workers 2008) megfogalmazott szakmai alapelvekből világosan következik, amelyek szerint az emberi kapcsolatok, a másik ember tisztelete és szolgálata fontosabb az anyagiaknál. Eredményeink e tekintetben egybehangzóak a szociális munkások értékrendjére vonatkozó korábbi kutatásokkal (Hayes–Varley 1965, Szerencsi 2011).

A *Szeretettel teljes* érték esetében a szakmai és az országos minta közti különbség a karitatív és a professzionális szociális munka megkülönböztetésén keresztül értelmezhető. A megkérdezett szociális munkások a *Szeretettel teljes* értéket az eszközértékek utolsó harmadába sorolták szemben a más felsőfokú végzettségűekkel, ami arra utal, hogy a professzionális segítő munkához kevésbé tartják fontosnak. Ebben a *Hatékony* kiemelkedésének az ellenpólusát látjuk. A szociális munka eredményorientált, és ebből a szempontból elsősorban nem a klienshez való szeretetteljes odafordulás, hanem helyzetének hatékony jobbítása a kulcskérdés. A professzionális elvárások között fontos szerepet játszik az érzelmekekkel való munka, azonban a *Szeretettel teljes* inkább egyfajta laikus segítői attitűdöt tükröz. Annak, hogy a *Tiszta* értéket a szociális munkások kevésbé tartják fontosnak, mint a felsőfokú végzettségűek általában, az állhat a háttérben, hogy a szociális szakemberek gyakran találkoznak olyan személyekkel, akiknél élethelyzetük, betegségük vagy más okok miatt nem tud érvényesülni a társadalmi normáknak megfelelő tisztság, ápoltság. A szociális munkások várhatóan sokkal elfogadóbbak ezzel a helyzettel szemben, mint más felsőfokú végzettségűek, még ha egy segítő kapcsolatban témaként megjelenhet is a személy vagy környezete higiénéjének fejlesztése.

Az utolsó két szignifikánsan hátrébb sorolt érték esetében a szakmai hatás legfeljebb nagyon áttételes lehet. Itt inkább „kompenzációs mozgásról” lehet szó, vagyis ezek egyfajta „töltelékértékek”, amelyek egyszerűen azért kerültek az értékrangsor végére, mert a kényszerű választás elve alapján voltak értékek, amelyeket fontosabbnak ítélték. Az *Udvarias* eszközérték esetében talán a kliensek hátrányos helyzete és irányukban a szociális munkásoknak a társadalmi normák betartására vonatkozó alacsonyabb elvárása szolgálhat szakmai alapú magyarázattal, de a *A szépség világa* eszközérték esetében ilyen értelmezést nem tudunk adni. Érdemes azonban megjegyezni, hogy a célértékek rangsorának utolsó három iteme (*Kellemes, élvezetes élet, A szépség világa* és az *Üdvözülés*) sorrendbeli eltéréssel, de mindkét minta esetében megegyezik.

Következtetések

Kutatásunk egyértelműen megmutatta, hogy a szociális munkások értékrendje szakmaspecifikus eltéréseket mutat a magyar társadalom felsőfokú végzettségű tagjainak értékrendjétől. Ezek a különbségek megjelennek egyes értékek kiemelésében vagy éppen hátrébb sorolásában, valamint kirajzolódnak az értékrend nagyobb léptékű mintázataiban is. A szociális munkások értékrendjében vezető szerepet töltenek be a belső és kapcsolati értékek, míg az anyagi és élvezeti értékek inkább háttérbe szorulnak. A jól elvégzett munka önmagában érték számukra, és kisebb hangsúlyt helyeznek a munka másodlagos eredményére (pl. anyagi megbecsültség). Bár ezek az értékek szignifikánsan különbözhetnek az országos felsőfokú almintá eredményeitől, valószínűleg inkább a segítő szakmákra általánosan jellemző preferenciákat tükrözik, mint kifejezetten a szociális munka sajátos célértékeit.

Szakmaspecifikusnak tekinthető értékeket elsősorban az eszközértékek között láttunk. Az előítéletmentesség, a hatékonyság, az alkotó szellem és a logikus gondolkodás négyese rajzolódott ki, amelyek közül az előbbi kifejezetten a szakmához köthető, míg a másik három az eredményes munkavégzés – tágabban a professzionalizmus – általános szempontrendszerét tükrözi. Bizonyos értékek hátrébb sorolódása a szociális munkások értékrendjében feltehetőleg következményes jellegű, inkább más értékek kiemelésének mellékhatása, mint önmagában az adott értékek elutasítását mutatja. Ugyanakkor az is valószínűsíthető, hogy ezek kiválasztódása sem véletlenszerű, hanem éppen a kiemelt értékcsoport szakmai ellenpárját alkotják.

Korlátok

Kutatásunk korlátainak egy része a választott mérőeszközből adódik. A Rokeach-értékskála éppen egyszerűsége, könnyű alkalmazhatósága miatt kikerülhetetlenül felvet bizonyos értelmezési kérdéseket. Az itemek meghatározása nagyon vázlatos, pontos értelmezésük a megkérdezettekre van bízva, eltérő felfogásuk torzíthatja a válaszokat. Az sem egyértelmű, hogy az értékeket a válaszadók vágyott vagy valós értéknek ítélik-e meg.

Az eredmények érvényességét a mintavétel sajátossága is korlátozza. Válaszadóink, a mesterképzésben részt vevő hallgatók valószínűleg a szociális munkások szűkebb, motiváltabb rétegét alkotják, hiszen fejlődni, továbbképezni akarják magukat. Ugyanakkor az országos felsőfokú almintában is előfordulhatnak szociális végzettségű válaszadók, azonban nem állt rendelkezésünkre szakmaszintű bontás, így az ő hatásukat nem tudtuk kiszűrni. Az eredmények értelmezésekor fontos lehet számításba venni azt is, hogy a képzés keretében megkérdezett hallgatók válaszaiban feltehetően erőteljesebben jelent meg a szakmai identitás, mintha más környezetben történt volna a lekérdezés.

Végül fontos, hogy bár az adatfelvételünk több éven keresztül folyt, vizsgálatunk szinkrón jellegű, nem utánkötéses kutatás, így folyamatok elemzésére nem alkalmas. Ezt azért is kell külön kiemelni, mert az értékrend sem egyes emberek, sem csoportok esetében nem teljesen állandó, hanem időben változhat. Módszerünkkel nem tudtuk megragadni azt a hatást, amelyet a szakmai szocializáció fejt ki az érintettek értékrendjére.

Kitekintés

Vizsgálatunkat három alapvető irányban lenne érdemes bővíteni. Egyrészt fontos lenne a szociális munka szakmaspecifikus értékrendszerének feltérképezésében és pontos körülhatárolásában, ha nem pusztán a felsőfokú almintával, hanem más – segítő – szakmák értékrendjével is összevethetnénk az adatainkat. Másrészt segítené a mesterképzésben részt vevők adatait összevetni a szélesebb szociális szakmai közeg értékpreferenciáival. Ez nemcsak az eredmények érvényességi körét bővítené, hanem a képzésfejlesztéshez is fontos szempontokat adhatna, ha világosan látnánk, miben különbözik egymástól a mesterképzésben részt vevők, illetve a képzésre nem jelentkezők vagy be nem kerülők értékrendje. Harmadrészt pedig jelentősen gazdagíthatná ismereteinket a vizsgálat utánkötéses megvalósítása – különösen, ha ez nem pusztán a képzés hatását próbálná meg mérni, hanem a pályán eltöltött időt is figyelembe venné, illetve a szakmai szocializáció különböző szakaszait és módjait árnyaltan tudná kezelni. Ezek a további vizsgálatok egyértelműbbé tehetnék a szociális munka értékteremtő, értékformáló szerepét.

Irodalom

- Andorka Rudolf (2000): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest: Osiris.
- Füstös László – Szokolczai Árpád (1994): Értékek változásai Magyarországon, 1978–1993. *Szociológiai Szemle*, (4), 1. 57–90.
<http://www.mtapti.hu/mszt/19941/fustos.htm> (utolsó letöltés: 2014. 05. 19.)
- Füstös László – Szalma Ivett (2010): Értékváltozás Magyarországon 1978–2009. In Füstös László – Szalma Ivett (szerk.): *A változó értékrendszer*. Budapest: MTA SZKI, 2–43.
- Hankiss Elemér (1977) *Érték és társadalom*. Tanulmányok az értékszociológia köréből. Budapest: Magvető.
- Hankis Elemér – Manchin Róbert – Füstös László – Szokolczai Árpád (1983): *Kényszerpályán? A magyar társadalom értékrendszerének alakulása 1930 és 1980 között*. Budapest: MTA SZKI.
- Hayes, Dorothy D. – Varley, Barbara K. (1965): Impact of social work education on students' values. *Social Work*, (10), 3, 40–46.

- Horváth Ágota – Lévai Katalin (1996): Szociális munkások, I. rész. *Esély*, (7), 4, 71–88. http://www.esely.org/kiadvanyok/1996_4/szocialismunkasok.pdf (utolsó letöltés: 2014. 05. 19.)
- International Fellowship of Social Workers (2004): *Statement of ethical principles*. <http://ifsw.org/policies/statement-of-ethical-principles/> (utolsó letöltés: 2014. 05. 19.)
- McCleod, D. L. – Meyer, H. J. (1967): A study of values of social workers. In Thomas, Edwin J. (ed.): *Behavioral science for social workers*. New York: Free Press, 401–416.
- National Association of Social Workers (2008): *Code of ethics of the National Association of Social Workers*. <http://www.socialworkers.org/pubs/code/code.asp> (utolsó letöltés: 2014. 05. 19.)
- Neudecker, Thomas E. (1980): *A study of the association between acceptance and social work values* (doktori disszertáció). University of Denver.
- Posey, Douglas P. (1978): *Personal and professional values among Colorado social workers* (doktori disszertáció). University of Denver.
- Reamer, Frederic G. (1995): *Social work values and ethics*. New York: Columbia University Press.
- Rokeach, Milton (1979): *Understanding of human values*. Individual and societal. New York: Free Press.
- Szerencsi Károly (2011): Értékek – jövőkép – társas – társadalmi támogatottság vizsgálata Békés megyei szociális munkás hallgatók körében. *Humánpolitikai Szemle*, (22), 4, 29–37.
- Szociális Szakmai Szövetség (2011): *A Szociális Munka Etikai Kódexe*. http://3sz.hu/sites/default/files/uploaded/etikai_kodex_2011.pdf (utolsó letöltés: 2014. 05. 19.)

Függelék

F1. táblázat: Értékek rangsora az almintákon

Rangsor	Célértékek		Rangsor	Eszközértékek	
	Szociális munkások	Felsőfokú almintá		Szociális munkások	Felsőfokú almintá
1	Családi biztonság	Családi biztonság	1	Felelősségteljes	Felelősségteljes
2	Belső harmónia	Boldogság	2	Értelmes	Szavahihető
3	Boldogság	Béke	3	Szavahihető	Értelmes
4	Igazi szerelem	Belső harmónia	4	Előítéletektől mentes	Bátor, gerinces
5	Emberi önértzet	Igazi barátság	5	Segítőképz	Önálló
6	Béke	Anyagi jólét	6	Alkotó szellemű	Segítőképz
7	Bölcsesség	Igazi szerelem	7	Logikus gondolkodású	Fegyelmezett
8	Igazi barátság	Bölcsesség	8	Bátor, gerinces	Szeretetteljes
9	Az elvégzett munka öröme	Emberi önértzet	9	Hatékony	Logikus gondolkodású
10	Szabadság	A haza biztonsága	10	Önálló	Jókedélyű
11	A haza biztonsága	Az elvégzett munka öröme	11	Fegyelmezett	Előítéletektől mentes
12	Társadalmi megbecsülés	Szabadság	12	Jókedélyű	Tiszta
13	Egyenlőség	Érdekes, változatos élet	13	Szeretetteljes	Alkotó szellemű
14	Érdekes, változatos élet	Egyenlőség	14	Megbocsátó	Hatékony
15	Anyagi jólét	Társadalmi megbecsülés	15	Törekvő	Udvarias
16	Üdvözülés	Kellemes, élvezetes élet	16	Udvarias	Megbocsátó
17	Kellemes, élvezetes élet	A szépség világa	17	Engedelmes	Engedelmes
18	A szépség világa	Üdvözülés	18	Tiszta	Törekvő